

Anna Maria Sigmund, *Kobiety nazistów, Brunatna Seria*, Dom Wydawniczy Bellona, tom I, Warszawa 2002, ss. 221, tom II, Warszawa 2003, ss. 206.

Od upadku hitlerowskich Niemiec upłynęło już niemal sześćdziesiąt lat, lecz mimo to literatura dotycząca tego tematu cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem. Nowatorskie spojrzenie na kwestie uchodzące za całkowicie wyjaśnione i zbadane przyczynić się jednak nadal może do powstania niezmiernie ciekawych wniosków i spostrzeżeń uzupełniających wizerunek III Rzeszy. Autorka książki *Kobiety nazistów* zaznacza we wstępie swej pracy, że jej celem jest ukazanie faszystowskich Niemiec ze szczególnym uwzględnieniem kobiet, które wywarły wpływ na obraz i historię społeczno-polityczną tego państwa. Zwraca uwagę, że propaganda i ideologia nazistowska usiłowały stworzyć anachroniczny obraz kobiety, której oficjalnie próbowano zakazać wszelkiej aktywności zawodowej i politycznej. W praktyce okazało się, że kobiety żyjące w sferze narodowosocjalistycznej elity odgrywały niejednokrotnie znaczną rolę w życiu Trzeciej Rzeszy. Należy jednak pamiętać, że propaganda i cenzura w sposób skuteczny mogą zatrzeć rzeczywisty obraz losów człowieka i jego wpływu na historię. Istotnie po pewnym czasie, po dokładnej analizie źródeł, porównaniu różnorodnych, często subiektywnych opinii, odrzuceniu nie mających pokrycia w rzeczywistości doniesień, można w sposób naukowy odtworzyć wizerunek danej osoby oraz wydarzeń z nią związanych. Anna Maria Sigmund postawiła sobie zatem za cel napisanie naukowej, obiektywnej biografii pewnej liczby kobiet, które odegrały znacznie większą rolę w społeczeństwie narodowosocjalistycznym. Zadając pytanie, kim były opisywane postacie oraz jakim było ich otoczenie, Autorka podjęła się więc trudnego zadania polegającego na umieszczeniu w jednej publikacji zarówno biografii, jak i materiału historycznego.

Nie sposób streścić tu wszystkich wątków recenzowanej publikacji, dlatego zmuszony jestem skupić się jedynie na elementach, które w mojej opinii tworzą wizerunek omawianej pracy. W skład dwutomowej książki wchodzi 15 rozdziałów, które opisują pochodzenie, losy, działalność i psychikę kobiet pochodzących z otoczenia władz nazistowskich. Wyjątkiem jest rozdział pierwszy (zatytułowany „Hitler i niemiecka kobieta”), będący analizą narodowosocjalistycznego wzorca kobiety i jego źródeł. Poglądy te skonkretyzowano głównie w *Micie XX wieku* Alfreda Rosenberga, *Mein Kampf* Adolfa Hitlera oraz w publikacjach Walthera Darre. Na tej podstawie ukształtował się narodowosocjalistyczny model, będący swoistym zespołem pewnych nakazów i zakazów. Twierdzono, że kobieta w państwie hitlerowskim „nie będzie nigdy politykiem, prawnikiem ani żołnierzem”. Jedynie rodzenie dzieci, ich wychowanie i prowadzenie gospodarstwa domowego były prawdziwymi zadaniami „wzorowej” obywatelki państwa niemieckiego. W 1921 roku podjęto uchwałę, w myśl której kobietom raz na zawsze odmówiono udziału w kierownictwie partii hitlerowskiej oraz w jakimkolwiek kierowniczym gremium. Praca zawodowa i naukowa oraz działalność

polityczna stać się miały wyłącznie prawem zarezerwowanym dla mężczyzn. A. M. Sigmund zauważa, że poglądy te kształtowały się przede wszystkim w odpowiedzi na bieżącą sytuację społeczno-polityczną. Odsuwanie od pracy zawodowej było przecież jednym z elementów walki z bezrobociem. Istotnym mankamentem książki *Kobiety nazistów* jest fakt, że A. M. Sigmund próbuje tu na zaledwie dziesięciu stronach pracy opisać obraz światopoglądu oraz związane z tym postępowanie Hitlera. Z tego względu czytelnik uzyskuje tu niepełne, a nawet nieco chaotyczne odzwierciedlenie opisywanego tematu. Przydały by się tu zatem dwa rozdziały, w których jeden byłby analizą nazistowskiej ideologii, natomiast drugi stanowiłby wierniejszą ilustrację działań Hitlera i kierowanego przez niego państwa. Kolejnych czternaście rozdziałów stanowią biografie w kolejności: Carin Goering, Emmy Goering, Magdy Goebbels, Leni Riefenstahl, Gertrud Scholz-Klink, Geli Raubal, Ewy Braun, Henrietty von Schirach, Gerdy Bormann, Liny Heydrich, Unity Valkyrie Mitford, Hanny Reitsch, Winifried Wagner oraz Karoline Rascher. Nazwiska osób opisywanych przez Autorkę są jednocześnie tytułami rozdziałów, które uzupełnione są skrótowymi komentarzami ilustrującymi w pewien sposób ich losy, osobowość i warunki życia. I tak Carin Goering jest określona jako „nordycki ideał i postać kultowa”, Emmy Goering jako „Jaśnie Pani”, Magda Goebbels – „Pierwsza dama Trzeciej Rzeszy”, Leni Riefenstahl jest „Królową amazoнок”, G. Scholtz-Klink jest „towarzyszką”. Geli Raubal ukazuje się jako „Siostrzenica wujka Adolfa”, Ewa Braun „Skrywana kochanka”, Henriette von Schirach jako „uczennica Fuehrera”. Gerda Bormann uznaje „poligamię zamiast monogamii”, Lina Heydrich egzystuje „u boku zbrodniarza wojennego”, a Unity Mitford jest „angielską walkirią Hitlera”. Nazwisko Hanny Reitsch związane jest z ideą „samobójczych lotów dla Trzeciej Rzeszy”. Karoline Rascher wychowuje obce dzieci „ukradzione dla Fuehrera”. Tytuł rozdziału dotyczący Winifred Wagner uzupełniony jest komentarzem „Wolf i Winni”, który wskazuje na jej bliższą znajomość z Adolfem Hitlerem. Część z przytoczonych tu komentarzy wymaga szerszego wyjaśnienia. Przedwcześnie zmarła pierwsza żona Hermanna Goeringa, Carin Goering określana jest tu jako postać kultowa z tego względu, że wraz ze swym mężem poświęcała się bezgranicznie politycznej działalności w NSDAP. Leni Riefenstahl, „królowa amazoнок” rozpoczęła swą karierę jako tancerka i aktorka. „Towarzyszka” Gertrud Scholtz-Klink nawoływała niemieckie kobiety do całkowitego wycofania się z życia publicznego i nieangażowania się w politykę. Poświęcony jej rozdział jest udaną ilustracją propagandowych wyobrażeń rozpowszechnianych w państwie nazistowskim. Bezkrzytycznie twierdziła, że w przeciwieństwie do mężczyzn „robotników”, którzy przygotowani są do pracy fizycznej, „dziewczęta robotnice” mają przygotowywać się do roli gospodyń domowych i matek. Głosiła, że nauka jest zajęciem typowo męskim, a praca parlamentarna jest „przekroczeniem granicy płci”.

Treść książki ukazuje rzeczywistość, w której oficjalny i ideologiczny obraz jest irracjonalnym zbiorem mitów, mającym niewiele wspólnego z prawdą. Losy i postępowanie kobiet z kręgu władz nazistowskich ukazują przede wszystkim

nierealność i anachronizm oficjalnej doktryny. Zmuszanie do rezygnacji z opisanych wcześniej form aktywności najczęściej nie odnosiło pożądanych skutków. Wprost przeciwnie – Carin Goering była polityczną agitatorką, a Emmy Goering zawodową aktorką. Henriette von Schirach – „uczennica Fuehrera” natomiast aktywnie wraz z mężem uczestniczyła w życiu kulturalnym Wiednia. Magda Goebels (uważana za pierwszą damę Trzeciej Rzeszy), wprost, w obecności Hitlera uparcie wypowiadała się na temat równości oraz praw kobiet. Ciekawą i kontrowersyjną postacią jest Leni Riefenstahl. Jej *Triumf Woli* nakręcony w 1934 roku i ukazujący ogólnopłaństwowy zjazd NSDAP w Norymberdze natychmiast uznano za najlepszy film propagandowy, a *Olimpiadę* zalicza się do dziesięciu najlepszych dzieł światowej kinematografii. Rozdział poświęcony Hannie Reitsch ukazuje karierę niezwykle utalentowanej kobiety, pilota pierwszych w świecie prototypów śmigłowca oraz samolotu z napędem odrzutowym. W końcowej fazie wojny skłonna była odbyć nawet samobójczy lot wewnątrz pocisku V1. Wielodzietność, tak mile widziana w propagandzie nazistowskiej była również rzadkością. Wyjątkami były tu „wzorcowe” rodziny Bormannów i Goebbelsów. Gerda Bormann urodziła dziewięcioro dzieci akceptując nawet poligamię. Żona Sigmunda Raschera nie mogąc urodzić własnych dzieci, mając na uwadze nazistowski kult matki, zdecydowała się na kradzież i adopcję cudzych dzieci. Tajemnicze samobójstwo Geli Raubal w 1931 roku stało się pretekstem do licznych mniej lub bardziej sensacyjnych spekulacji na temat tego wydarzenia i osobowości Adolfa Hitlera. W *Kobietach nazistów* nie znajdujemy jednak jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o istotę i przyczyny zdarzenia, pomimo tego, że A. M. Sigmund cytuje tu obszernie z wielu różnorodnych źródeł. Świadczy to o chęci obiektywnego i możliwie najwierniejszego ukazania rzeczywistości i o unikaniu tworzenia niesprawdzonych teorii. Rozdział dotyczący Ewy Braun jest analizą jej nieskomplikowanej osobowości oraz próbą ukazania jej życia codziennego z Adolfem Hitlerem. Okazuje się, że liczne pogłoski na ten temat nie znajdują pokrycia w rzeczywistości. Faktem jest jedynie to, że z wielu względów związek ten był starannie ukrywany. Hitler głosił, że bezgraniczne poświęcenie dla ojczyzny uniemożliwia mu prowadzenie życia domowego. Brak wiedzy i zainteresowania polityką ze strony Ewy Braun był w oczach dyktatora istotną zaletą kochanki nie biorącej udziału w jego decyzjach. W *Kobietach nazistów* zabrakło niestety rozdziału poświęconego rodzinie Himmlerów. Jedynie w części poświęconej Henriette von Schirach dowiadujemy się, że niezbyt towarzyski Heinrich Himmler (będący przecież władcą obozów koncentracyjnych), traktowany był niezbyt dobrze przez swą żonę Margarete, która otwarcie pogardzała jego przekonaniami. Nasuwa się wniosek, że książka *Kobiety nazistów* jest dowodem tego, że hitlerowski wizerunek kobiety najmniej przemawiać musiał właśnie do towarzyszek życia, przyjaciółek i żon nazistowskich przywódców.

Biorąc pod uwagę niewielką objętość rozdziałów, pokaźna liczba odsyłaczy umieszczona bezpośrednio po każdym z nich znacznie zwiększa wartość publikacji. Na końcu obu tomów znajdują się bibliografie, które wskazują, że Autorka ko-

rzystała z licznych wywiadów, dokumentów, publikacji z okresu Trzeciej Rzeszy, a także z dorobku między innymi: Joachima Festa, Lwa Bezymińskiego, Davida Irvinga, Wernera Masera, Hugh Trevora-Ropera, Alana Bullocka. W bibliografii znajdujemy szereg publikacji o charakterze pamiętnikarskim, np. pamiętniki i listy Goebbelsa, Emmy Goering, Liny Heydrich, Hanny Reitsch, Leni Riefenstahl, Ernsta Hanfstaengla, Alberta Speera, Martina Bormanna, Karla Doenitza, Franza Haldera. Można zatem stwierdzić, że recenzowana praca posiada solidną bazę źródłową. Czytając *Kobiety nazistów* odnosi się wrażenie, że publikacja ta jest nie tylko zespołem biografii pewnej grupy osób, lecz także wyrывkowym, lecz mimo to wartościowym materiałem historycznym. Decyduje o tym fakt, że losy opisywanych postaci osadzone są w kontekście wielu znaczących procesów i wydarzeń mających miejsce w państwie niemieckim nie tylko w dobie Hitlera, lecz również po zakończeniu wojny. Przykładowo rozdziały dotyczące Carin Goering, Magdy Goebbels, Angeli Raubal, Ewy Braun, Gerdy Bormann oraz Winifried Wagner są po części opisem drogi partii hitlerowskiej do władzy. Negatywny obraz Trzeciej Rzeszy ukazany jest między innymi w części poświęconej Karoline Rascher i Linie Heydrich. Upadek „Tysiącletniej Rzeszy” znajduje natomiast swe odzwierciedlenie w częściach poświęconych Ewie Braun, Magdzie Goebbels oraz Hannie Reitsch.

Niezmiernym atutem pracy jest to, że A. M. Sigmund przytaczając, a nawet wprost cytując i krytykując różnorodne przekazy, stara się unikać sensacyjnych i niesprawdzonych wątków, dbając dzięki temu o zachowanie obiektywizmu. Na ponad czterystu stronach zgromadzono tutaj dość skrótowy, lecz usystematyzowany materiał biograficzny, który umożliwia stworzenie obrazu szeregu osób, o których dotychczasowa wiedza oparta była w praktyce jedynie na subiektywnych przekazach lub niesprawdzonych pogłoskach. Pomimo niewielkiej objętości rozdziałów, Autorce udaje się jednak w dostateczny sposób przybliżyć czytelnikowi losy opisywanych postaci oraz zagłębić w ich osobowość. Należy zatem uznać, że cel publikacji został w znacznej mierze osiągnięty.

Jacek Bochiński

Poznań